

DOMBI ANIKÓ

Szent Vilma magyar királyné legendájának és misztériumjátékának 16–17. századi nyomtatott forrásai az Országos Széchényi Könyvtárban*

„*Legenda de Santa Guglielma figliola del Re de Inghelterra & moglie del Re de Ungaria*”: Szent Vilma angol királylány és magyar királyné legendája. A cím egy 16. századi milánói nyomtatványé, melynek egyetlen fennmaradt példánya jelenleg az Országos Széchényi Könyvtárban található.¹ A nyomtatvány különlegessége, hogy nem tudunk Szent Vilma nevű szentről, sem a szentek életének kanonizált forrásai, sem a magyar történetírás nem ismer ilyen nevű személyt. A Szent Vilma, azaz Santa Guglielma életéről szóló legenda csak Itáliában, azon belül is főleg Itália északi tartományaiiban terjedt el, és a 14. századtól kezdve nagy népszerűségnek örvendett. A Como melletti Brunate faluban a mai napig él a sosem létezett szent kultusza.² Bár a legenda több változatban is fennmaradt, a történet fő pontjai mindegyikben megegyeznek, és hasonlóságot mutatnak a középkori üldözött nő-motívummal, melyre több szent vagy királyné története épül.

Ami Szent Vilma legenda szerinti magyar mivoltán kívül számunkra figyelemre méltó lehet, azok az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött 16–17. századi források, egyrészt a Szent Vilma-legenda kéziratos és nyomtatott változatai, másrészt a szent életéről szóló misztériumjáték (‘sacra rappresentazione’)³ nyomtatványai. A prózai legenda egyik kéziratáról készült kivonatos másolat Jankovich Miklós hagyatékából került az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárába (MS. FOL. ITAL. 37.).

* Ezúton szeretném megköszönni Falvay Dávid témafelvetését és tanácsait, valamint Kovács Zsuzsa korrekcióit és pontosító megjegyzéseit. Köszönetet mondok Bibor Máténak a nyomtatványok leírásában nyújtott segítségével.

¹ *Legenda de Santa Gulielma figliola del Re de Inghelterra & moglie del Re de Ungaria*, Stampata nella Inclitta Citta di Milano per M. Gotardo da Ponte, 1549, OSZK, App. H. 311.

² Kovács Zsuzsa, *Szent Vilma (Santa Guglielma) magyar királyné legendája és kultusza Itáliában a 14–17. században = Humanizmus, religio, identitástudat*, Tanulmányok a kora újkori Magyarország művelődéstörténetéről, szerk. Bitskey István, Fazakas Gergely Tamás, Studia Litteraria XLV, Debrecen, 2007, 52.

³ Az olaszul ‘sacra rappresentazione’-nak nevezett műfajt misztériumjátéknak fordítom, a továbbiakban ezt a megnevezést fogom használni, bár a két kifejezés nem feleltethető meg teljes egészében egymásnak. A misztériumjáték sokkal általánosabb megnevezés, az olasz ‘mistero’ terminust már a 2–3. századtól kezdve használták, minden vallási témájú előadás jelölésére. A ‘sacra rappresentazione’ kifejezés ezzel szemben csak a középkorban jelent meg, a 14–15. századi itáliai, főleg toszkán néprajzban íródott vallásos drámák műfaját jelenti.

A legenda eredetével és a szöveg corpusával részletesen foglalkozott már cikkeiben Kovács Zsuzsa⁴ és Falvay Dávid⁵. Ezért a prózai legendát, annak eredetét és elterjedését, valamint a kéziratok forrásokat itt nem részletezem. Jelen tanulmány célja a nemzeti könyvtárban található négy Santa Guglielma-nyomtatvány, azon belül is főként a három misztériumjáték vizsgálata filológiai és könyvészeti szempontból, származásuk és eredetük bemutatása. Ezek közül három forrás (a legenda prózai változata, illetve a misztériumjáték két nyomtatott kiadása) gróf Apponyi Sándor *Hungarica*-gyűjteményében található, a misztériumjáték egyik nyomtatványa pedig a 16. századi nyomtatványokat tartalmazó *Antikva* gyűjteményben. Az Apponyi-gyűjteményben található három nyomtatványt Katona Lajos már 1909-ben megemlítette egy cikkében⁶, de főleg a legenda eredetével foglalkozott részletesen, a két misztériumjátékkal nem.

A történet idejének megjelölése rögtön a legenda kezdőmondatában megtörténik: „nel tempo che novamente erano convertiti li Ungari a la fede christiana”⁷, azaz a magyarok keresztény hitre térésének idejében játszódik a legenda. A magyar király (akinek neve nincs megemlítve a legendában) feleséget keres magának, és az erényességéről és hitéről messze földön híres angol királylányra esik a választása. A legenda ezután Vilma különböző üldöztetéseit meséli el: többször megpróbálják elcsábítani, de mindig ellenáll, emiatt bosszúból halálra ítélik, de Szűz Mária közbenjárására megmenekül. Szintén Szűz Máriától kapja csodálatos gyógyító képességét, ami miatt messze földön híres lesz. A történet végén meggyógyítja ellenségeit, megbocsát nekik és férjével együtt visszatér Magyarországra.

A legenda alapján a 15. század végén egy misztériumjáték (*sacra rappresentazione*) született Firenzében Szent Vilma életéről, amely hamar elterjedt Itália északi

⁴ KOVÁCS Zsuzsa, *Szent Vilma (Santa Guglielma) magyar királyné legendája és kultusza Itáliában a 14–17. században = Humanizmus, religio, identitástudat*, Tanulmányok a kora újkori Magyarország művelődéstörténetéről, szerk. Bitskey István, Fazakas Gergely Tamás, *Studia Litteraria* XLV, Debrecen, 2007, 43–55; KOVÁCS Zsuzsa, *Szent Vilma (Santa Guglielma) antifóniája = A Stollwerk: Stoll Béla 80. születésnapjára*, szerk. Ács Pál, Székely Júlia, Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézet, Balassi Kiadó, 2008, 53; KOVÁCS Zsuzsa, *La leggenda di „Santa Guglielma d’Ungheria” = Rivista di Studi Ungheresi*, 2010, 9. sz, 27–45.

⁵ PULLIA, Anna, FALVAY Dávid, *L’Ungheria a Firenze: La sacra rappresentazione di Santa Guglielma, regina d’Ungheria = Mathias Rex 1458–1490: Hungary at the Dawn of the Renaissance*. Budapest, ELTE BTK (megjelenés alatt); FALVAY Dávid, *Szent Erzsébet, Szent Vilma és a magyar királyi származás, mint toposz Itáliában = Aetas*, 2008/1, 64–76; FALVAY Dávid, *Santa Guglielma, regina d’Ungheria: Culto di una pseudo-santa d’Ungheria in Italia = Nuova Corvina Rivista di Italianistica*, 9(2001), 116–122.

⁶ KATONA Lajos, *Egy magyar vonatkozású olasz legenda = Egyetemes Philológiai Közlöny*, XXXIII(1909), 661–668.

⁷ *Legenda de Santa Gulielma figliola del Re de Inghelterra & moglie del Re de Ungaria*, Stampata nella Inclitta Citta di Milano per M. Gotardo da Ponte, 1549, OSZK, App. H. 311. Az eredeti szöveg írásmódját az alábbi szempontok alapján írtam át: u = v, ã = an, a kis-és nagybetűk megkülönböztetését és a központosítást az eredetinek megfelelően használtam.

városaiban és sok kiadást ért meg (Alfredo Cioni *sacra rappresentazione*kat számba vevő bibliográfiája alapján 32 nyomtatott kiadásról tudunk 1495 és 1640 között⁸, Anna Pullia kutatásai során 33 kiadást gyűjtött össze⁹). Az eredetileg színházi szövegkönyvnek készült darab még nem támasztaná alá ezt az akkoriban igen magasnak számító kiadásszámot. A magyarázat erre az, hogy a misztériumjáték később ponyvanyomtatvány formájában terjedt el, kifejezetten női olvasmányként, amint azt még a későbbiekben tárgyalni fogom.

A szerző, Antonia Pulci férjével, Bernardo Pulcival és annak testvérével, Luigival együtt Lorenzo de' Medici irodalmi köréhez tartozott. Antonia de' Tanini 1452-ben született, és 1470-ben kötött házasságot Bernardo Pulcival. A házaspár mindkét tagja misztériumjátékok, vallásos költemények, laudák és egyéb egyházi irodalmi művek írásának szentelte életét. Antonia férje halála után az ágostonrendi apácák kolostorába vonult harmadrendi nővérként és folytatta irodalmi munkásságát.

A 15. században nem volt mindennapos a nők irodalmi tevékenysége, bár az uralkodói körökben akad rá példa (Lucrezia Tornabuoni, Lorenzo de' Medici anyja szintén írt laudákat és vallási témájú verseket). Antonia Pulci a 15. századi misztériumjátékírók fő képviselői közé tartozott, és az első női szerző volt, akinek nyomtatásban is megjelentek művei. Ez a különleges siker minden bizonnyal több tényezőnek is köszönhető: mindenekelőtt férje és családja által bekerült a legmagasabb humanista körökbe, amely támogatta írói működését. A Pulci-házaspárnak nem volt gyermeke, ami szintén meghatározta Antonia életének irányát, így teljes egészében az írói hivatására összpontosíthatott.¹⁰

Ezeken a családi okokon kívül több társadalmi-kulturális aspektust is meg kell említenünk, amelyek kedveztek a női szerző sikerének. Firenzében a 15. század második felében jelentek meg az első nyomdák, amelyek egyre nagyobb példányszámban adták ki az antik mellett a kortárs műveket is, igyekeztek kielégíteni az újdonságok iránti növekvő keresletet. A 15. században a nők iskoláztatása is növekedésnek indult, ami nagy részben a női szerzetesi közösségek alakulásával volt összefüggésben: a nők oktatása szinte teljes egészében a kolostorokban zajlott. A novíciák tanításának fő eszközei és forrásai az egyházi olvasmányok voltak: laudák, vallási költemények, szentek életének legendái és misztériumjátékok, melyeket a kolostorokban elő is adtak. Ezek a művek természetesen nem csak az apácák oktatására szolgáltak, hanem minden olvasni tudó nő vallásgyakorlására is, lévén ezek voltak a legelfogadottabb olvasmányok, melyekből egy nő művelődhetett. Kialakult tehát egy női olvasóközönység, akik számára példaként szolgált az egyházi olvasmányokban szereplő női szent,

⁸ CIONI, Alfredo, *Bibliografia delle sacre rappresentazioni*, Firenze, Sansoni, 1961, 212–216.

⁹ PULLIA, Anna, *Due Guglielme per una drammaturga: Guglielma d'Ungheria e Guglielma la Boema nell'ottica teatrale di Antonia Pulci* (tesi di laurea), Firenze, Università degli Studi, 2004, 75–79.

¹⁰ WEAVER, Elissa, *Antonia Tanini (1452–1501), Playwright, and Wife of Bernardo Pulci (1438–1488) = Essays in Honor of Marga Cottino-Jones*, szerk. White, Laura, Baldi Andrea, Phillips, Kristin, Firenze, Cadmo, 2003, 37.

mártír vagy szűz élete.¹¹ Emiatt a misztériumjátékok főszereplői között is egyre több női szentet találunk, a biztosan Antonia Pulcinak tulajdonított négy misztériumjáték közül kettőnek nő a főszereplője (Santa Domitilla és Santa Guglielma).

A misztériumjáték virágkora a 15. századra tehető, és Toszkána területén terjedt el a leginkább. Témája eleinte mindig egy bibliai részlet volt, később ez bővült a szentek életével és legendáival, ahogy Szent Vilma esetében is látjuk. Eleinte latin nyelven íródott, és kizárólag templomokban és kolostorokban adták elő a papok és szerzetesek. Később az előadás fokozatosan kikerült a kolostorok falai közül, és a kolostorok udvarán, majd a tereken vitték színre, szélesebb közönség előtt, ami a latinról a nép számára is érthető népnyelvre való áttérést eredményezte. Ezek a folyamatok – a zárt templomi térből a városi terekre való kikerülés, illetve a latinról a népnyelvre való áttérés – a közönséggel való kapcsolatban is változást jelentettek. A tereken sokkal szélesebb és változatosabb publikum látta a darabokat, és a színház és a néző kapcsolata is közvetlenebbé vált.¹² Ez az újfajta, közvetlen kapcsolat a közönséggel a misztériumjátékok tematikájában és stílusában is változásokat hozott: a drámák igyekeztek megfelelni a különböző, egyre változatosabb nézői igényeknek. Már nem volt elegendő a bibliai történet egyszerű előadása, a nézők – a világi színdarabokhoz hasonlóan – kalandos, fordulatos, meghökkentő történésekkel teli színjátékot vártak. A világi és egyházi színjátszás egyre közelebb került egymáshoz.¹³ Így az eredeti célt, vagyis a bibliai történetek megismertetését a néppel és ezáltal az erkölcsi nevelést kiegészítette a szórakoztatás igénye is: a drámák csodás és komikus elemekkel bővültek, a szereplőket emberibb tulajdonságokkal ruházták fel, és a cselekmény közelebb került a mindennapi élethez.¹⁴

A tereken felállított, fából készült színpadokon előadott misztériumjátékok szereplői csak férfiak lehettek, valamelyik szerzetesrend vagy más egyházi közösség tagjai. Az előadások ingyenesek voltak, így valóban bármely városlakó részt vehetett rajta, társadalmi helyzetétől függetlenül. A misztériumjátékokat gyakran zene is kísérte, bizonyos részeket énekelve, illetve táncolva adták elő, ami szintén a szórakoztatás igényét jelzi.

Firenzében a misztériumjátékok szorosan összefonódtak a város életével, hiszen leggyakrabban a városi ünnepekhez kapcsolódva adták elő őket. A magánünnepeken (esküvő, temetés) kívül színdarabok kísérték a közünnepeket is, melyekre számos példa akad a 15. század Firenzéjében: felvonulások, lovagi játékok, körmenetek, karneváli játékok, szentek ünnepei, vagy híres személyek tiszteletére szervezett rendezvények. A misztériumjátékok bármelyik ilyen eseményen megjelenhettek, de

¹¹ WEAVER, Elissa, *Antonia Pulci e la sacra rappresentazione al femminile = La maschera e il volto. Il teatro in Italia*, szerk. Bruni, Francesco, Venezia, Marsilio, 2002, 5–6.

¹² VENTRONE, Paola, *La sacra rappresentazione ovvero la predicazione in forma di teatro = La letteratura in forma di sermone, I rapporti tra predicazione e letteratura nei secoli XIII–XVI.*, Firenze, Olschki, 2003, 257.

¹³ ALLEGRI, Luigi, *Teatro e spettacolo nel Medioevo*, Bari, Laterza, 1988, 155.

¹⁴ WEAVER 2002, i. m. 4.

különös jelentőséggel bírtak a város védőszentje, Szent János tiszteletére rendezett többnapos ünnepen, melyre minden év júniusában került sor. A Piazza della Signorián ilyenkor hatalmas felvonulás volt, a város a védőszenten kívül a Mediciek politikai vezetését is ünnepelte. Az ilyenkor megrendezett nagyszabású misztériumjáték pedig az emberiség történetét jelenítette meg a teremtéstől az utolsó ítéletig.¹⁵

A 15. századra a misztériumjáték valódi irodalmi műfajjá vált. Míg korábban csak bibliai történeteket vagy legendákat adtak elő, illetve anonim szerzőktől, minden bizonnyal papoktól vagy szerzetesektől maradtak fenn darabok, addig az 1400-as évekre egyre több misztériumjáték-író nevével találkozunk. A misztériumjátékok leghíresebb firenzei szerzői között meg kell említenünk Feo Belcarit, Castellano Castellanit, magát Lorenzo de' Medicit, Bernardo Pulcit, Antonia férjét, a női írók közül pedig Antonia Pulcin kívül Lucrezia Tornabuonit, Lorenzo de' Medici édesanyját. 1490 és 95 között jelent meg Firenzében egy misztériumjáték-antológia, melyben Antonia Pulci három darabja is szerepel: *Santa Domitilla*, *San Francesco és Santa Guglielma* misztériumjátéka. Antonia Pulcinak tulajdonítják még biztosan a *Figliuol prodigo* (A tékozló fiú) című misztériumjátékot, amely 1490 után jelent meg. A többi darabját illetően nincs teljes egyetértés a források között annak tekintetében, hogy ő írta-e, de egyes kutatók neki tulajdonítják még *Sant' Antonio Abate*, *Joseph Figliuol di Jacob*, *Susana*, *Rosana*, *Santa Teodora* misztériumjátékait.¹⁶

Az új irodalmi műfajnak a 15. századra kialakultak a formai követelményei is. A misztériumjáték a ballada metrikai szabályait követi: verses formájú, 8 soros versszakokból (*ottava*) és 11 szótagú sorokból áll. Ez a szabályos forma – valószínűleg a könnyű megjegyezhetőség miatt – már elterjedt és megszokottá vált a szóbeli irodalmi hagyományban, ez lehetett az oka annak, hogy a misztériumjáték is ezt a szerkezetet követte.¹⁷

Az Antonia Pulci által írt Szent Vilma misztériumjátéka néhány pontban eltér a legendától, amely valószínűleg a színházi igényekre vezethető vissza: a darab fordulatossága érdekében le kellett rövidíteni a cselekményt, valamint a túl sok színváltást is el kellett kerülni a könnyebb előadhatóság érdekében. Míg a prózai legendában van egy cselekményszál, ami Vilma a francia királyi udvarban történt hányattatásait meséli el, Pulci kihagyta a legendából a franciaországi részt, Vilma a máglyahaláltól való megmenekülés után nem egy erdőbe, hanem egy sivatagba kerül, és utána azonnal a hajón játszódó jelenet következik. A történet végén pedig a királyi pár a kormányzást a bárókra hagyja, ők pedig remeteként élnek tovább. Antonia Pulci misztériumjátéka stílusában és nyelvezetében is újításokat hordoz a korabeli darabokhoz képest. Eredetileg a misztériumjátékokban – a balladákhöz hasonlóan – minden nyolcsoros versszakban csak egy szereplő szólalhatott meg,

¹⁵ WEAVER 2002, i. m. 4.

¹⁶ PULLIA, Anna, FALVAY Dávid: *L'Ungheria a Firenze: La sacra rappresentazione di Santa Guglielma, regina d'Ungheria = Mathias Rex (1458–1490): Hungary at the Dawn of the Renaissance*, Budapest, ELTE BTK (megjelenés alatt), 5.

¹⁷ VENTRONE 2003, i. m. 260.

ez adta a forma ritmikusságát és szabályosságát. Szent Vilma misztériumjátékában azonban Antonia megtöri a szigorú szerkezetet, és egy oktáván belül több szereplőt is megszólaltat, az élőbeszéd párbeszédeihez hasonlóan; máskor pedig a szereplő szövege átnyúlik a következő versszakba. Az átvezető narratív sorok is gyakran, akár kétsoronként váltakoznak. Ezáltal a szöveg sokkal közelebb kerül a mindennapi beszélt nyelvhez, a párbeszéddek gyorsan és fordulatosan zajlanak, egy-egy szereplőnek nem kell mesterkélt pont nyolcsoros beszédet mondania. Ebben áll Antonia Pulci darabjának modernsége: a szöveg valóságghú szerkesztése érdekében megtöri a régi, szabályos formát.

1. kép: *Legenda de Santa Gulielma címlapja*
(OSZK RNYT, App H. 311.)

Legenda de Santa Gulielma figliola del Re de Inghelterra: & moglie del Re de Ungaria. Intitulata a la dignissima Signora Beatrice da Cusano. Milano, M. Gotardo da Ponte, M.D.XXXXVIII. (1549). [26] fol. – 8°. – App H. 311.

Unikum példány: Budapest, OSZK, App H 311.

A címlapon és a 26. főlíon falmetszet található.

a nyomtatott forrásban szerző neve nélkül szerepel, másrészt nem ismerünk Antonio Pulci nevű író, aki a legenda szerzője lehetett volna. A hiba oka valószínűleg az, hogy – mivel az Apponyi-gyűjteményben szereplő másik két Szent Vilma-nyomtatvány szerzője Antonia Pulci – automatikusan neki tulajdonították a névtelen legendát is. A keresztnév végződésének a-ról o-ra való módosítása (és így nőneműről hímneművé változása) pedig minden bizonnyal csak egy egyszerű elírás következménye.

A címlapon levő metszeten az angyali üdvözlés látható, és az utolsó oldal alján is van egy kisebb kép, mely Jézust ábrázolja tanítványai körében.

(M. Antonia donna di Bernardo Pulci): *La festa di Santa Guglielma.* [Firenze, Alle Scale di Badia, 1561?] [7+2] fol. – 4°. – Ant. 4089.¹⁸

Milano, Biblioteca Trivulziana

A nyomtatvány 8. főlíója hiányzik, utólag két főlíót ragasztással betoldottak. A 7. főlíon még nem ér véget a szöveg, a betoldott főlíókon kézírással folytatódik.

¹⁸ Szeretnék köszönetet mondani Kovács Zsuzsának, amiért felhívta a figyelmet erre a nyomtatványra.

A címlapon két fametszet található.

A misztériumjáték kiadási adatai a nyomtatványon nem szerepelnek. A nyomtatvány utolsó foliója hiányzik, a szöveg további része utólag betoldott foliókon szerepel, kézírással. A hiányzó kolofón miatt a kiadási adatokat sem tudjuk biztosan.

Az Alfredo Cioni-féle bibliográfia egy 1560 körüli firenzei kiadást említ a *sacra rappresentazione* nyomtatványai közül, Colomb de Batines pedig egy év nélküli, de szintén az Alle Scale di Badia nyomdában készült kiadást. A két leírás valószínűleg ugyanarra a kiadásra vonatkozik:

Firenze, Alle Scale di Badia, [c. 1560?] 4°. cc. nn. rom. 2 coll. A₈. 1 xilografia.¹⁹

Firenze, Alle Scale di Badia, S.A. 4° di 8 car. con fig.²⁰

A nyomtatvány leírása az OSZK Antikva-katalógusában helytelenül szerepel: *Alle scalee di Badia. (...) 1 fig. xylogr.* A nyomda neve egy e-vel és nagybetűvel írandó: Scale, valamint nem egy, hanem két illusztráció szerepel a címlapon.

A címlapon két metszet szerepel: felül Gábriel arkangyal, az alsón Szent Vilma koronával a fején, körülötte négy térdeplő alak. A négy alak közül kettő szintén koronás, valószínűleg a misztériumjátékban szereplő francia és magyar király, akiknek a történet végén Vilma megbocsát. Ugyanez a metszet szerepel egy 1515-ös misztériumjáték címlapján is, mely szintén Firenzében, a Tubini e Ghirlandi nyomdában készült.²¹ Ahogy Anna Pullia és Falvay Dávid²² megállapítja, az illusztráció egyértelműen a legendára utal, és nem a misztériumjátéokra, hiszen csak a legendában szerepel két király, a *sacra rappresentazione* történetében csak egy.

(M. Antonia di Bernardo Pulci): *La Rappresentatione, et Festa di Santa Guglielma*. Siena, [Luca Bonetti], 1572. – 417–429. = [8] fol. – 4°. – App H. 450.

Roma, U.²³ (Lappangó példány)

¹⁹ CIONI 1961, i. m. 211.

²⁰ DE BATINES, Colomb, *Bibliografia delle antiche rappresentazioni sacre e profane stampate nei secoli XV. e XVI.* Milano, G. G. Görlich, 1958. 17.

²¹ Vö. pl. Il frontespizio de *La rappresentatione di Santa Guglielma* [Firenze, Tubini e Ghirlandi, c. 1515.] = CIONI 1961, i. m. 33. kép.

²² PULLIA, FALVAY (megjelenés alatt), i. m. 10.

²³ A Roma, U. rövidítés feloldása egyik bibliográfiában sem szerepel. Az U. valószínűleg az Univerzita rövidítése, vagyis valamelyik egyetemi könyvtárról van szó.

L' ANGLO ANNUNZIA.

2. kép: *La festa di Santa Guglielma* címlapja
(OSZK RNYT, Ant. 4089.)

3. kép: *La rappresentatione, et festa di Santa Guglielma cimlappja* (OSZK RNYT, App H. 450.)

A címlapon két fametszet található.

A misztériumjáték sienai nyomdásza Alfredo Cioni bibliográfiája szerint²⁴ Luca Bonetti volt. A Széchényi Könyvtárban található példány megegyezik a bibliográfiában szereplő 33 Szent Vilma életéről szóló misztériumjáték egyikével:

Siena [Luca Bonetti] 1572. 4°. cc. 8 nn. rom. 2 coll. A₈ „Angelo” e 2 xilografie.²⁵

A nyomtatvány Apponyi-gyűjteménybe kerülésének története azonban már kérdéseket vet fel. Az Apponyi-katalógus tanúsága szerint Simonyi Ernő számolt be róla *Magyar történelmi okmánytár, londoni könyv- és levéltárakból* c. katalógusában:

Ernest Simonyi hat ein Manuscript dieses Dramas im British Museum gesehen und dasselbe in der Einleitung zu seiner *Okmánytár londoni könyv- és levéltárakból* beschrieben.²⁶

Simonyi Ernő azonban nem a misztériumjáték nyomtatványáról, hanem a Szent Vilma-legenda prózai változatáról ír az okmánytárban (ahogy azt Kovács Zsuzsa is megemlíti a legenda eredetével foglalkozó cikkében²⁷), ráadásul sok hibával jegyzi le a történetet, amint arra már Kropf Lajos²⁸ és Katona Lajos²⁹ is felhívta a figyelmet. Így a nyomtatvány Apponyi-katalógusba kerülésének részletei továbbra is kérdések.

A címlapon levő metszeten felül Gábiel arkangyal szerepel (ugyanaz a metszet, mint az Ant. 4089 jelzetű nyomtatványon), az alsó képen pedig egy szent, koronával a fején és zászlóval a kezében, ami Szent Vilma királyi származására utalhat. A szentet ábrázoló kép a katalógus szerint valószínűleg egy naptárok szentképeihez használt fametszet. A talapzaton álló, kezében liliomot tartó angyalt ábrázoló kép a sienai

²⁴ CIONI 1961, i. m. 212.

²⁵ CIONI 1961, i. m. 212.

²⁶ APPONYI Sándor, *Hungarica* Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften, Budapest, OSZK, 2004. II, 284.

²⁷ KOVÁCS Zsuzsa, *La leggenda di „Santa Guglielma d’Ungheria” = Rivista di Studi Ungheresi*, 2010, 9. sz., 29.

²⁸ KROPF Lajos, *Szent Vilma, Magyarország királynéja = Budapesti Szemle*, 1905, 283–289.

²⁹ KATONA Lajos, *Egy magyar vonatkozású olasz legenda = Egyetemes Philológiai Közlöny*, XXXIII (1909), 661–668.

Luca Bonetti nyomdász által gyakran használt metszetek közé tartozik.³⁰

[M. Antonia di Bernardo Pulci]:
La Rappresentatione di S. Guglielma regina d'Ungheria. Viterbo, I Discepoli, 1619. – 36–31.= [6] fol. – 4°. – App H. 749.

Budapest, OSZK, App H. 749.

A szerző neve az előzéklapon egy kézírással készült bejegyzésben szerepel: „Composta per M. Antonia di Bernardo Pulci.”

A címlapon fametszet található.

Fordított lapszámozás.

A nyomtatvány eredetének érdessége, hogy míg a másik két misztériumjáték megtalálható a Cioni-bibliográfiában³¹ a felsorolt 33 példány között, addig az 1619-es viterbói nyomtatvány nincs benne a felsorolásban, és a Colomb de Batines-féle katalógus³² sem említi. A bibliográfia 1618 és 1621 között nem is említi kiadásokat, és Viterbo egyáltalán nem is szerepel a városok között, ahol a Szent Vilma misztériumjátékait nyomtatták. Cioni bibliográfiája egyedül egy utólagos megjegyzésben említi meg Viterbót, ahonnan a misztériumjáték egyéb nyomtatott példányai is származnak: „Se ne citano anche stampe di Viterbo, Macerata, Perugia e Pistoia”³³. A katalógusok alapján tehát nem tudni a nyomtatvány egyéb fennmaradt példányairól, gyaníthatóan unikum példányról van szó.

A nyomdászról származó adatok elég információt szolgáltatnak a kiadói tevékenységről, így képet kaphatunk a példány kiadásának körülményeiről. Az I Discepoli kiadó alapítója Girolamo Discepolo volt, aki fiaival, Agostinóval és Pietróval együtt

4. kép: *La Rappresentatione di S. Guglielma regina d'Ungheria* címlapja (OSZK RNYT, App H. 749.)

³⁰ Vö. pl. Il frontespizio de *La rappresentazione di Santa Agata* [Siena, Luca Bonetti, c. 1590–1595.], Il frontespizio de *La rappresentazione di Santa Susanna* [Siena, Luca Bonetti, 1582.] = CIONI, Alfredo, *Bibliografia delle sacre rappresentazioni*, Firenze, Sansoni, 1961. 3. és 50. kép.

³¹ CIONI 1961, i. m. 210–216.

³² DE BATINES 1958, i. m. 17.

³³ CIONI 1961, i. m. 216.

vezette a nyomdát. A családi vállalkozás Veronából indult, majd rövid időre bezárt és Viterbóba költözött, ahol 1603-tól 1631-ig sikeresen működött. A *Dizionario dei tipografi*³⁴ szerint a nyomtatványok között széles teret kaptak az egyházi és világi témájú színházi művek, melyek száma mintegy 24-et tesz ki, ami az összes kiadás 15%-át jelenti. 1616 és 1620 között pedig robbanásszerű növekedés következett be az irodalmi művek kiadásában, ami az egyházi irodalmat is érintette, a nyomtatás pedig épp az 1619-es évben érte el csúcspontját: 36 kiadás készült el ebben az évben.³⁵ 1619-ben az I Discepoli nyomda olyan műveket adott ki, amelyek műfajukban és témájukban közel álltak a szentekről szóló misztériumjátékokhoz: komédiákat (*Il Vecchio Innamorato Comedia Nuova*³⁶, *Pantalon Innamorato Comedia*³⁷), vagy szentek legendáit (*Historia della vita, Et Martirio de 'Santi Tolomeo, et Romano*³⁸).

A címlapon található kép a történetnek azt a jelenetét ábrázolja, amikor a katonák készülnek végrehajtani a parancsot és Vilmát máglyára vetni. A metszet bal oldalán a máglya látható, a bal oldalon két katona, míg középen egy katona és a térdeplő Vilma alakja.

A kitalált magyar szent, Szent Vilma legendája az utóbbi években egyre növekvő érdeklődésre tart számot a kutatók körében, akik elsősorban a legenda eredetével és elterjedésével, a legenda kéziratos forrásaival, valamint annak Magyarországon található példányaival foglalkoztak. Ezért én a kutatásomban nem a legendára és kézirataira, hanem a legenda alapján készült misztériumjátékokra és annak 16–17. századi nyomtatványaira koncentráltam. Célom az Antonia Pulci által írt misztériumjáték bemutatása volt színháztörténeti szempontból, illetve az Országos Széchényi Könyvtárban található négy nyomtatvány (a Szent Vilma-legenda és a misztériumjáték három példánya) könyvészeti vizsgálata. A kutatások kimutatták a nyomtatványok és az Apponyi-katalógus közti eltéréseket (a legenda Antonio Pulcinak való hibás tulajdonítását), valamint a misztériumjátékok eredetének kérdéses részleteit. Az 1572-es misztériumjáték esetében az Apponyi-gyűjteménybe kerülés története bizonytalan, hiszen a katalógus leírása nem a misztériumjáték, hanem a prózai legenda beszerzését írja le. Az 1619-es nyomtatványnál pedig a misztériumjátékok katalógusaival való összevetés során arra derült fény, hogy ez a nyomtatvány egyik felsorolásban sem szerepel, tehát feltételezhetően unikum példányról van szó.

³⁴ *Dizionario dei tipografi e degli editori italiani. Il Cinquecento. A – F*, szerk. Menato, Marco, Sandal, Ennio, Zappella, Giuseppina, Milano, Ed. Bibliografica, 1997, 383.

³⁵ *Dizionario biografico degli italiani*. Vol. 40, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 1991, 276.

³⁶ RHODES Dennis, E., *La stampa a Viterbo, 1488–1800*, Firenze, Leo S. Olschki Editore, 1963, 81., nr. 162.

³⁷ RHODES 1963, i. m. 82. nr. 163.

³⁸ RHODES 1963, i. m. 84. nr. 169.

ANIKÓ DOMBI

Les sources imprimées de la légende et du jeu de mystère de la reine hongroise Sainte Wilhelmine à la Bibliothèque Nationale Széchényi

La légende de la sainte hongroise fantaisiste, Sainte Wilhelmine occupe ces derniers temps une place toujours croissante dans l'intérêt des chercheurs, qui se tournaient avant tout à l'origine et l'expansion de la légende, en plus des sources manuscrites et de ses exemplaires à retrouver en Hongrie. C'est pour cela, dans mes recherches j'ai fait attention moins à la légende et à ses copies, mais au jeu de mystère rédigé d'après la légende et de ses exemplaires imprimés aux 16e- 17e siècles. Mon intention était de présenter de point de vue d'histoire du théâtre le jeu de mystère, écrit par Antonia Pulci, autant que l'examen d'histoire de livres des quatre imprimés conservés à la Bibliothèque Nationale Széchényi (la légende de Sainte Wilhelmine et les trois exemplaires du jeu de mystère). Les recherches avaient démontré les différences entre les imprimés et la description du catalogue du comte Apponyi (la fausse attribution à Antonia Pulci), aussi bien que les détails discutés de l'origine du jeu de mystère. Dans le cas du jeu de l'année 1572, l'histoire de son acquisition dans la collection Apponyi est incertaine, car le catalogue décrit l'acquisition de la légende en prose, et non du jeu de mystère. Quant à l'imprimé de l'an 1619, lors de sa comparaison aux catalogues des jeux de mystère, il s'est avéré que la pièce ne figure dans aucun des listes, par conséquent il peut être exemplaire unique.